

Lietuvos meno kūrėjų asociacija

Pavojingos temos

2012-03-09

ŽURNALAS: METAI

TEMA: Žodžio laisvė

AUTORIUS: Herkus Kunčius

DATA: 2012-03

Pavojingos temos

Herkus Kunčius

Mano bičiulis, kinų poetas Jangas Lianas jau daugiau nei dvidešimt metų gyvena Londone, tremtyje. Po 1989 m. Tiananmenio aikštės įvykių jis nebegrįžo į Pekiną, pasiliko Vakaruose. Jangas Lianas supranta, kad vos atvyks į Kiniją, su juo bus susidorota – dings be žinios ar atsisės į kalėjimą. Panašiai kaip ir Nobelio taikos premijos laureatas, poetas Liu Siaobo, apie kurį šiandien žinome tik tiek, kad jis ilgiems metams įkalintas...

Jangas Lianas gimė Berne, Kinijos Liaudies Respublikos diplomato šeimoje. Valdant Mao Dzedongui, septintajame praeito amžiaus dešimtmetyje – Kultūrinės revoliucijos metu – buvo išsiųstas „perauklėjimui“ į Kinijos kaimą – penketą metų išbuvo „darbo“ stovykloje, po to išėjo į „laisvę“... Tad poetas Jangas Lianas ne iš nuogirdų žino, kas yra totalitarizmas ir kas gresia, kada apie valdžią atsiliepi ne taip, kaip ji norėtų.

Rašyti kritiškai, nesvarbu kurioje šalyje, visais laikais buvo pavojinga. 1989 m. indų kilmės rašytojui Salmanui Rushdie už romaną „Šėtoniškos eilės“ Irane paskelbta *fatva* – mirties nuosprendis. 1991 m. nužudytas Hitoši Igarashi, „Šėtoniškų eilių“ vertėjas į japonų kalbą; 1993 m. – vertėjas į norvegų kalbą Williamas Nygaaras; per pasikėsinimą į turkų vertėją Azizą Neziną viešbutyje žuvo 37 žmonės...

Žurnalistas Georgijus Gongadzė, pabandęs atskleisti Ukrainos valdžios korupcinius ryšius, dingo be žinios 2000-aisiais... Rusijos žurnalistė Ana Politkovskaja, parašiusi knygą „Kelionė į pragarą. Čečėnijos dienoraštis“, buvo nušauta 2006 m. prie savo namų Maskvoje... Armėnų laikraščio redaktorius ir žurnalistas Hrantas Dinkas, rašęs apie armėnų genocidą, turkų nacionalistų buvo nužudytas Stambule 2007 metais... 2011 m. lapkričio 22 d. Baku mieste azerbaidžaniečių rašytoją ir gydytoją Rafigą Tagi papjovė islamo fundamentalistai...

Rašymas tik iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti nekaltas užsiėmimas, tačiau jei tekste

svarbesnė istorinė tiesa ir etika, o ne estetika...

Nobelio literatūros premijos laureatas, vokiečių rašytojas Günteris Grassas prieš keletą metų pabandė imtis šių dienų vokiečiams „nepatogios“ temos: 1945 metų sausio 30 dieną keturiomis rusų povandeninio laivo S-13 torpedomis buvo nuskandintas garlaivis „Wilhelmas Gustloffas“. Žuvo dešimt tūkstančių civilių, bėgusių iš Dancingo į Kylią nuo keršto ištroškusios Raudonosios armijos...

To laikotarpio atmosferai atkurti norėčiau pacituoti sovietinio rašytojo ir raudonojo propagandisto Iljos Erenburgo straipsnio „Užmušk!“ fragmentą: „Mes supratome: vokiečiai – ne žmonės. Nuo šiol žodis „vokietis“ – pats baisiausias prakeiksmas. Išgirdę „vokietis“, užtaisysime šautuvą. Nekalbėsime. Nesipiktinsime. Žudysime. Jei tu per dieną nenužudei nors vieno vokiečio, tavo diena pražuvo. Jei negalėjai nužudyti vokiečio kulka, užmušk durklu.“

Günterio Grasso dokumentiniame romane „Krabo trajektorija“ aprašyta dešimties tūkstančių civilių žūtis sukėlė nepasitenkinimą Vokietijos žiniasklaidoje, sujudo intelektualai. Tiesa, *politiškai korektiškai* oponentai autoriaus nenušovė, tačiau Nobelio premijos laureatas buvo gerokai išbartas, atseit romano pagrindu pasirinktas istorinis faktas nederą prie atgailos dėl karo nusikaltimų fono. Tad „Wilhelmo Gustloffo“ aukų tema Vokietijoje – nepageidautina; panašiai kaip ir Drezdeno bombardavimo 1945-ųjų vasario 13–15 dienomis faktas, kai buvo nužudyta 25 tūkstančiai civilių (patirtą siaubą JAV išleistoje knygoje aprašė lietuvių chorvedys ir kompozitorius Juozas Strolia, tuo metu jis gyveno Drezdene).

Iki šiol pavojinga tema Rusijoje yra 1932–1933 metų Holodomoras Ukrainoje, kai dėl sąmoningai Stalino sukulto bado mirė septyni milijonai ukrainiečių.

Tikslinga paminėti ir atkakliai septynis dešimtmečius neigtas žudynes Katynėje 1940 m., kai NKVD sušaudė 20 tūkstančių internuotų lenkų karininkų. Negana to, Rusijai pagaliau pripažinus savo kaltę, ši istorija įgavo dramatišką tęsinį. Neaiškiomis aplinkybėmis 2010 m. balandžio 10 d. sudužo virš Smolensko Lenkijos lėktuvas, skraidinęs į aukų paminėjimo ceremoniją valstybinę delegaciją. Tada drauge su Lenkijos prezidentu Lechu Kaczyńskiū žuvo 96 žmonės (tarp jų – nemažai Lietuvos draugų). Ši tragedija, užuot suvienijusi, dar labiau supriešino įelektrintą Lenkijos visuomenę. O tie, kurie atkakliai teberašo apie galimą specialiųjų tarnybų sąmokslą, dėl chimerinės santarvės Rusijos simpatikų vadinami paranoikais.

Gruzinų rašytojas Laša Bugadzė prieš dešimtmetį išspausdino apysaką „Pirmasis rusas“. Remdamasis senųjų Gruzijos metraštininkų įtarimais dėl Jurijaus Bogoliubskio – Gruzijoje garbinamos karalienės šv. Tamaros pirmojo vyro polinkių į sodomiją, nekrofiliją bei zoofiliją, skaitytojams pateikė savo literatūrinę versiją.

Kažkuriam „iš aukščiau“ perskaičius kūrinį, demokratinės Gruzijos parlamentas reagavo žaibiškai – sušaukė neeilinį posėdį, o po to kreipėsi su prašymu į patriarchą, kad rašytojas būtų ekskomunikuotas. Tada protestuodamas Laša Bugadzė emigravo iš šalies... dešimčiai dienų.

Rusų rašytojui Vladimirui Sorokinui ne iš šviesiausios pusės pavaizdavus romane „Žydri lašiniai“ (1999) Nikitą Chruščiovą su Stalinu, sukilę komunistai viešai degino

knygas ir reikalavo autorių teisti, o ekspertizei pripažinus nepakaltinamu – uždaryti beprotnamyje.

Iš šių ir kitų faktų drįstu padaryti išvadą: rašytojams pavojingiausios temos yra „valdžia“ ir „religija“. Po to eina ne mažiau „slidžios“ dukterinės potėmės – „istorinė atmintis“, „genocidas“, „korupcija“, „tautinė nesantaika“...

Anuomet Lietuvoje per daug garsiai nekalbėta apie sovietinę okupaciją, Stalino lagerius, rezistenciją. Paragavusiems komunizmo gerai suprantama kodėl – sovietiniais laikais šios temos net išūliausiems rašytojams buvo tabu, jas palietęs galėjai atsidurti Naujojoje Vilnioje ar gerokai toliau. (Kontrasto dėlei reikėtų priminti, kad kitaip nei Lietuvoje, buvęs frontininkas ir Gulago kalinys Aleksandras Solženicynas 1959 m. parašė antitarybinę apysaką „Viena Ivano Denisovičiaus diena“, o 1958–1968 metais slapta kūrė stalinizmą demaskuojantį „Gulago archipelagą“; beje, kaip ir sugrįžęs iš lagerių Varlamas Šalamovas, tik vidinės būtinybės verčiamas 1954–1973 metais rašęs dokumentinius „Kolymos apsakymus“.)

Šiuo metu, kai Lietuvos rašytojams nebegresia kalėjimas ar beprotnamis, atrodytu, niekas netrukdo sodria literatūra užpildyti savo tautos (ir visų kitų) istorinės atminties spragų. Deja, sėkmingiausiai (ir turbūt pelningiausiai) to imasi kažkas kitas. Galbūt todėl apie stalinizmo represijas pasaką seka blondinė iš Holivudo, o apie epochą nuo Chruščiovo iki Gorbačiovo – LKP CK sekretoriai, nesusipratėliams įrodinėjantys, kad ir tada jie dirbė Lietuvai... Prie visos pagarbos pastariesiems, nei Berlyno, nei kito vakarų Europos miesto knygyne neįsivaizduoju analogiškos gauleiterio knygos: „Tada mes dirbome Vokietijai“.

Lietuvoje, atrodo, šiuo metu dėl žodžio laisvės problemų nėra. Ir vis dėlto yra jautri tema, apie kurią prabilus ir analfabetas nepraleidžia progos pasireikšti. Tai Holokaustas.

Vieni nenori nieko žinoti, kiti – įsiklausyti. Faktai, skaičiai ir argumentai, kad ir kokie iškalbingi būtų, per dvidešimt nepriklausomybės metų nepadėjo Lietuvos visuomenei susivokti, kas vis dėlto čia – 1941–1944 metais – įvyko. Pasirodė, kad paprasčiau, sukandus dantis, atsiprašyti ir susimokėti, nei įsisąmoninti kaltę dėl 200 tūkstančių tėvynainių žudynių.

Ir čia noriu, paliekant Holokausto aukas ramybėje, paminėti mūsų literatūroje menkai tepalistas potėmės: 1941 m. birželio 22–28 d. sukilimą Kaune; generolo Povilo Plechavičiaus 1944 m. vasario mėnesį suformuotą Vietinę rinktinę; ir, žinoma, rinktinės majorą Antaną Impulevičių, kuris 1942-aisiais buvo SD pavaldaus savisaugos bataliono vadas, jo komanda šaudė žydus... Šio karininko, saugiai pabaigusio gyvenimą Filadelfijoje, biografija galėtų tapti puikiu pagrindu „nepatogiam“ romanui.

Ir vis dėlto kas galėtų būti pavojingiausia Lietuvos rašytojui?.. Prieš porą mėnesių antrą kartą gyvenime apsilankiau krepšinio varžybose. Vilniaus „Siemens Arenoje“ žaidė „Lietuvos rytas“ ir Kauno „Žalgiris“.

Būdamas šiek tiek atokiau nuo sporto, visada galvojau, kad kalbos apie Lietuvos „antrąją religiją“ tėra žurnalistų pramanas. Klydau.

Dešimt tūkstančių įkrautų laukine energija žiūrovų, įtikėjusių šio žaidimo metafizika, negalėjo manęs palikti abejingo. Varžybos tarp Vilniaus „Lietuvos ryto“ ir Kauno „Žalgirio“ buvo lyg religinės apeigos. Abiejų pusių sektantų akys fanatiškai kibirkščiaavo, o gerklės buvo it muedzinų balsingos. Tratėjo būgnai, gaudė trimitai, liejosi alus... Staiga pagalvojau, kas atsitiktų, jei įsidrąsinęs per mikrofoną jiems sušukčiau, kad šis žaidimas beprasmis, jo nemėgstu, galėčiau – uždrausčiau...

Ir tada galvoje iškilo vaizdas: dešimt tūkstančių krepšinio fundamentalistų mane drasko į dešimt tūkstančių gabalėlių, panašiai kaip islamo fanatikai, išmėsinėję peiliais azerbaidžaniečių rašytoją Rافیق Tagi...

Šis vaizdinys pakuždėjo išvadą: jei Lietuvoje bus kažkada nužudytas rašytojas, tai tik nepalankiai aprašęs krepšinį. Visos kitos temos – čia mažiau pavojingos.